

Cultura popular i espai públic. Les apropiacions col·lectives del carrer a Barcelona*

Manuel Delgado

(Universitat de Barcelona)

pologia. El destinatari ha estat l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya, per al qual ens va encarregar la tasca el Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana. El tema de la investigació han estat certes modalitats de sociabilitat efímera protagonitzades pels simples passants a la via pública, així com sobre algunes formes de vida urbana que els transeünts creen practicant-les. Més en concret, el gruix del treball ha atès el domini de la festa i la seva dimensió espacial, sempre des de la premissa que l'àmbit festiu sols pot ser definit a partir de la manera com altera precisament els escenaris de la vida quotidiana compartits per tothom, allò que de manera genèrica denominem *espai públic*. En aquest ordre de coses, les festes han estat contemplades com a modalitats mutants d'un urbanisme diferent de l'institucional, dissenys urbans *ad hoc*, arquitectures transitòries i transitants destinades a esvaïr-se al cap de poc d'haver-se generat.

Com a festes no hem entès sols aquelles activitats que s'associen habitualment a una certa imatge de la cultura popular tradicional, sinó també totes aquelles altres que impliquen manipulacions excepcionals de la forma urbana i que impliquen aplecs o deambulacions de grups que s'han fusionat per fer una mateixa cosa, en un mateix lloc i en un mateix moment. Així, al costat de cercaviles, aplecs, processons, etc., hem estudiat manifestacions civils, esdeveniments esportius al carrer, recepcions i comiats de personalitats públiques, desfilades militars, etc. Hem defugit qualsevol visió

amable i desconflictivada de la cultura popular —entesa sobretot com a cultura de i al carrer—, de manera que s'ha emfatitzat la manera com les utilitzacions excepcionals de l'espai públic solen implicar litigis relatius a de qui són i què signifiquen els indrets que conformen una ciutat com Barcelona. Per establir les persistències que han acabat establint rutes i punts rituals a la capital catalana i també les seves excepcions i inversions, hem confeccionat més de dues mil fitxes sobre activitats festives i parafestives als carrers i places de la ciutat, extracte al seu torn de les informacions extretes d'entrevistes personals i de la consulta d'hemeroteques, biblioteques i arxius. A partir d'aquestes dades hem elaborat també un seguit de mapes on s'enregistren les recurrències i les desviacions que impliquen aquestes fusions peripatètiques que de manera periòdica coneix l'espai urbà a Barcelona.

El període estudiat ha estat el dels darrers cinquanta anys de la història de la ciutat. Hem triat aquesta etapa no sols per cercar un nombre rodó, sinó per la condició especialment significativa tant del punt de partida com del d'arribada del nostre itinerari, tots dos expressions de fins a quin

punt els usdefruits no ordinaris de l'espai públic poden i solen resultar de l'exacerbació de la capacitat dels ciutadans ordinaris d'establir en darrera instància de qui és i què signifiquen els carrers i les places que usen. L'arrencada ens situa a la vaga de tramvies del març de 1951. El d'arribada, en les mobilitzacions ciutadanes que impugnem certes apropiacions de l'espai públic considerades il·legítimes, a càrrec de les institucions polítiques hegemòniques, com l'intent frustrat de celebrar una desfilada militar a la Diagonal de Barcelona, la primavera de l'any 2000. En el decurs de tot aquest dilatat lapse de temps s'han produït canvis notables en la interpretació de l'espai urbà barceloní que han fet les marxades polítiques, els seguicis de personalitats, les processons, les desfilades, les cavalcades, les rues, les cercaviles, les concentracions, etc.

En cada moment, els organitzadors de cadascuna d'aquestes activitats deambuladores han llegit i han emprat la trama urbana d'una manera que han considerat *pròpia*, en el sentit d'*escaient*, *adequada*, *adient*, *apropiada*, etc.; també en el de *distintiva*, *singularitzadora*; per últim, també en el sentit que *adopta com a propi*, *posseeix*, tot i que sigui provisionalment, els espais que utilitza. Aquestes opcions topogràfiques dels convocants de pràctiques col·lectives de deambulació urbana treballaven sempre a partir d'un imaginari social del qual els convocats ja posseïen les claus mestres. Quan han estat les autoritats oficials les que han fet la crida per anar, tornar, pujar, baixar, esperar, seguir..., per uns

L'espai públic urbà esdevé un indret de primer ordre en la configuració de noves situacions i actituds socials. Manifestants antiglobalització.

(*) Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya, 2000 i 2001. **Recerca/Anàlisi**

punts i no per uns altres, el que feien era suggerir un model d'experiència urbana adequada als seus interessos. Quan la iniciativa a partir des de baix, des dels moviments socials que feien proposades arran de terra, els senderis rituals proposats eren també interpel·lacions sobre les connotacions positives, negatives o indiferents a propòsit de cada cas. El tema de la recerca han estat, així doncs, certes utilitzacions excepcionals de la retícula urbana, en les quals el cabal habitual que corre pels seus canals experimenta alteracions de mesura o de contingut i provoca moviments espasmòdics de dilatació o d'oclusió. En aquestes oportunitats el paper protagonista del transeünt obté la possibilitat d'assolir uns nivells excepcionals d'acceleració i d'intensitat, com si rebés periòdicament una exaltació en reconeixement de la seva naturalesa de molècula bàsica de la vida urbana, al mateix temps que li permeten una justa i tot i que momentània— revenja per totes les desconsideracions de què és habitualment víctima per l'imperi dels cotxes. Es tracta d'episodis en què certes vies, per les quals en la vida diària hom pot contemplar córrer els fluxos que possibiliten la ciutat, veuen modificada de manera radical la seva funció quotidiana i es converteixen en grans espais de vianants amb una funció preferentment simbólicoexpressiva. Si haguéssim d'usar l'analogia cardiovascular que sovint s'aplica als aspectes líquids de la vida urbana, hauríem de parlar d'arítmies, d'al·lorítmies o de taquicàrdies, és a dir, de ruptures de la d'altra banda falsa regularitat habitual que experimenta el sistema sanguini. En aquestes oportunitats excepcionals els vianants desobeeixen la divisió funcional entre la voreta destinada a ells i la calçada, i l'ocupen d'una manera massiva, congestionant una via habitualment destinada al trànsit rodat, omplint-la amb un magma de ciutadans marxant de manera compacta i ostentant una identitat, un desig o una voluntat compartits.

El que aquestes pràctiques ambulatòries operen és una mena de sacralització de determinats trajectes. De fet, solen

comportar una mena de desplaçaments supernumeraris, en el decurs dels quals un cert itinerari rep una qualitat especial i superior, que altera l'ús diferenciat d'un espai viari que, sobtadament, passa a servir per a una única cosa. La festa i els seus parents —la manifestació, la desfilada, la recepció massiva— fan que el carrer quedi desproveït de l'ambigüitat funcional i semàntica que li és característica. A la pràctica resulta com si la presència massiva de vianants en moviment en una única direcció, plegats, seguint el mateix ritme, volgués proclamar un valor afegit dels espais pels quals transiten. Les deambulacions i les concentracions massives —deixant de costat quin sigui el motiu— són potser les més emblemàtiques utilitzacions intensives i no ordinàries de l'espai públic urbà per part dels seus usuaris. S'hi escenifica una determinada teatralitat coral, un auto sacramental el protagonista del qual és el conjunt o certs sectors dels ciutadans, que actuen com a comunitats momentànies relativament homogènies, que utilitzen determinats punts i trajectes de la ciutat per constituir una cartografia urbana pròpia i reificar-s'hi fraternalment durant una estona.

La manipulació que la congregació social efímera que marxa o s'atura com un sol cos opera amb el temps i l'espai urbans comporta —també ho hem vist— una cartografia on hi ha implícita una certa representació de la ciutat. Aquesta imatge de la ciutat considera uns llocs —aquells d'on surt, que toca en passar, on desemboca— com a adients perquè el grup convocat practiqui la seva pròpia epifania, car abans, després o més enllà d'aquest mapa simbòlic, el grup no existeix. Entorn i a partir dels indrets triats la col·lectivitat que s'ha objectivat sobtadament a la trama urbana diu alguna cosa, fa proposicions, emet enunciats, al mateix temps que elabora amb tots els altres punts evitats o ignorats un autèntic contradiscurs o discurs negatiu. El relat que els congregats expliquen amb el coàgul estàtic o en moviment que han suscitat és sempre el d'una legitimació i també el d'una victòria: la del propi grup sobre l'espai i el temps que durant una estona

passa a dominar, el triomf simbòlic que les forces culturals que s'exhibeixen protagonitzen sobre el conjunt de la societat. Perquè és d'una demostració de força del que sempre estem parlant a l'hora de definir el que són escenificacions d'un ordre diferent de l'habitual.

La comitiva política, sindical, festiva, religiosa o militar, vindicativa o submissa, pusil·lànime o exaltada —àdhuc eventualment violenta—, que va d'un lloc a un altre de la ciutat, que conforma circuits tancats o desplaçaments d'anada i tornada pels carrers o les places..., el que fa en tots els casos és proclamar, interpel·lar o desautoritzar un estat de coses i, a la manera d'un autèntic acte sacramental, fer-ho posant en escena una jerarquia de valors i emetent el missatge d'una determinada ideologia cultural. Com si una mena d'energia ectoplasmàtica s'hagués desencadenat i un concepte, una idea, un projecte compartits s'haguessin corporeïtzat de cop i volta sota la forma d'un ésser que veiem néixer, créixer i morir.

Bibliografia

- AUGOYARD, J.-F. (1979) *Pas à pas*. París: Editions du Seuil.
- AYATS, J. (1998) «Cómo modelar la imagen sonora del grupo: los eslóganes de manifestación». A: *Antropología* (març-ocubre), núm. 15-16, p. 243-268.
- BOLIVAR, E. (1996) «Circuitos ceremoniales y festivos en Medellín». A: HERRERA, D. (ed.) *Memoria y ciudad*. Medellín: Universidad de Antioquia, p. 165-202.
- CERTEAU, M. de. (1970) *La conquesta de la paraula*. Barcelona: Estela.
- COCHART, D. (2000) «La fête dans la protestation». A: MAROUF, N. (ed.) *Pour une sociologie de la forme*. Picardie: Université de Picardie Jules Verne/CEFRESS, p. 413-415.
- COLLET, S. (1982) «La manifestation de rue comme production culturelle militante». A: *Ethnologie française*, vol. XII/2, p. 167-177.
- CRUCES, F. (1998) «El ritual de la protesta en las marchas urbanas». A: GARCÍA CANCLINI, N. (ed.) *Cultura y comunicación*